

מלחמת העצמאות

"מה שנתפס בעיני היהודים כנס משמיים, ביטוי לקיומה של מערכת צדק עולמית, נתפס בעיני הערבים כעוול משווע, עיוות דין ומעשה כפייה: הם נתבעו להסכים לחלוקתה של ארץ שלפני 30 שנים נחשבה ארץ ערבית, ולהקמתה של מדינה יהודית בתוכה, הכרה בזכויות הלאומיות של היהודים בארץ ישראל הייתה בעיניהם בלתי נסבלת, והתגובה הסבירה היחידה הייתה להתנגד בכוח" (פרופ' אניטה שפירא, "ככל עם ועם, פרק שביעי)

מאפייניה הכללים של מלחמת העצמאות

1. מלחמת אין ברירה - מלחמה על קיומה של מדינת ישראל. מבחינת הישוב היהודי הייתה זו מלחמה "של להיות או לחדול". המלחמה זו מרכזית בהתפתחות הסכסוך הישראלי ערבי, היות והניצחון על הערבים היווה את אחד הגורמים המרכזיים לרצון של מדינות ערב לחסל את ישראל וגרם למלחמות בין ישראל למדינות ערב. המלחמה יצרה בעיות לא פתורות העיקריות בהן היא בעיית הפלטים. ניצחון ישראלי במחיר כבד אחוז מכלל האוכלוסייה היהודית נהרג.
2. המלחמה מחולקת לשני שלבים בשלב ראשון זו מלחמה פנימית בין כוחות בלתי סדירים של הישוב היהודי שנלחמו נגד ערביי ישראל ומתנדבים ממדינות ערב. מלחמה שבה הישוב היהודי מנסה להוכיח את יכולתו להקים מדינה. התגוננות עד מרץ 48 ומעבר להתקפה באפריל. השלב השני של המלחמה החל עם פלישת צבאות ערב לאחר הכרזת בן גוריון על הקמת מדינת ישראל מאי 48. השלב השני מחולק לתקופות ובניהם הפוגות. ישראל ניסתה לשמור על קיומה ושמירה על האזורים שיועדו לה לפי תכנית החלוקה. סיום המלחמה, חתימה על הסכמי שביתת הנשק.
3. היעדר הבחנה בין חזית לעורף - האוכלוסייה היהודית והערבית חיו בקרבה פיסית, מדיניות הנהגת הישוב הייתה לא לנטוש ישובים מכיוון שהם יקבעו את גבולות המדינה לפיכך נאלץ כל ישוב להילחם להישרדותו ובכך היו מעורבים אזרחים במלחמה שהייתה להם חשיבות רבה ביכולת העמידה שלהם מול האויב ובכך לקבוע את גבולות הארץ.
4. הקמת מדינה תוך כדי לחימה - הקמת מוסדות הנהגה, הקמת צהל ופרוק המחתרות, קליטת עלייה, התמודדות עם בעיות כלכליות קשות תוך כדי מלחמת הישרדות.
5. מקומה המרכזי של המלחמה בהתפתחות הסכסוך הערבי-ישראלי, ובכלל זה סוגיות שטרם נפתרו: היווצרות בעיית הפלטים הפלסטינאים, קביעת גבולות המדינה עד 1967 (הקו הירוק), המלחמה היוותה נקודת מפנה שהעבירה את המוקד לסכסוך בין מדינות ערב לבין מדינת ישראל, כאשר בעניין הפלשתיני נדחק לשוליים למשך שנים רבות.

השלב הראשון של מלחמת העצמאות מה-30 בנובמבר 1947 ועד 15 במאי 1948

תקופה ראשונה: 30.11.47 - 31.3.48

הכוחות הנלחמים – מטרתיהם והיערכותם – הכוח העברי

מאפייני אוכלוסייה: היהודים מנו כ-630,000 נפש, רובם צעירים, עירוניים בעלי השכלה ורמה טכנולוגית גבוהה.

המנהיגות: המנהיגות יהודית נבחרת, מוסכמת ומוכרת על רוב היישוב. היישוב התנהל במסגרת של "מדינה שבדרך" שהתגבשה בתקופת המנדט הבריטי. מרות זו של מנהיגות היישוב אפשרה גיוס המוני של האוכלוסייה.

הכוח הלוחם: במהלך המלחמה גויסו 83,000 נפש מכלל היישוב. לזכות הכוח הצבאי של היישוב עמד כוחן וניסיון הצבאי של המחתרות – "הגנה", "אצ"ל ולח"י. הכוחות הלוחמים סרו למרותו של פיקוד צבאי אחיד, ונהנו ממערכת שירותים היקפית של כל היישוב. הפיקוד העליון כלל: (1) המפקדה הארצית – ממונה על התקציב וגיוס לוחמים ואחראית על ביצוע המדיניות הביטחונית של הנהגת היישוב (לימים – משרד הביטחון). (2) המטה הכללי – ממונה על הצד המבצעי של המלחמה. המרכיב המרכזי בכוח הצבאי היה ארגון "ההגנה" שכלל בתוכו: (א) כוח יבשתי – הפלמ"ח ("פלוגת מחץ"), משטרת היישובים העבריים, החי"ש (חיל שדה), החי"מ (חיל משמר), משוחררי הבריגדה היהודית והצבא הבריטי, הנח"ל (גיוס חוץ לארץ), מח"ל (מתנדבי חוץ לארץ), גדנ"ע (גדודי נוער). (ב) גרעין של כוח אווירי. (ג) פל"ם (פלוגה ימית). בנוסף היו כוחות של האצ"ל והלח"י.

נשק – עם פרוץ המלחמה היה ביישוב מחסור בנשק, לכן התעשייה הצבאית – תע"ש – שפעלה במחתרת, פיתחה סוגים שונים של כלי נשק (מרגמות, רימוני יד, חומרי נפץ, תת מקלע – "סטן"). כמו כן החל רכש בעיקר מצ'כוסלובקיה (תותחים, טנקים ו-25 מטוסים

מטרות: לאבטח את גבולות "תכנית החלוקה", להכין תכניות הגנה והתקפה שיבטיחו עמידה בפני התוקפנות הערבית. להשיג נשק. לאבטח את היישוב בכל חלקי הארץ, לאבטח את הפעילות של המשק העברי והחיים בערים המשותפות, להתכונן ליציאת הבריטים, להבטיח את החיים התקינים מבחינה מנהלית להרחיב את הכוח הלוחם.

הכוח הערבי

מאפייני אוכלוסייה: האוכלוסייה הערבית מנתה 1,300,000 איש, רובם כפריים חסרי השכלה בעלי רמה טכנולוגית נמוכה. מחציתם ילדים וזקנים.

המנהיגות: המנהיגות הערבית הייתה מפוצלת. המופתי, חאג' אמין אל חוסייני, היה מנהיגם של ערביי ארץ ישראל, אך היו לו מתנגדים מבית ומבחוץ, ויתרה מזו – הוא גורש מארץ ישראל ע"י הבריטים עוד במהלך מלחמת העולם (בשל שת"פ שלו עם גרמניה הנאצית), ולא הותר לו לשוב ארצה בתום המלחמה. כך, שבמהלך מלחמת העצמאות שהה בקהיר. מלך ירדן, עבדאללה, לא הכיר במנהיגותו של אל חוסייני ורצה להשתלט על החלק הערבי שהקצה האו"ם בתוכנית החלוקה למדינה הערבית. לכן פעל עבדאללה לטרפוד מנהיגותו של המופתי. בנוסף, פעלו פאזי אל-קאוקג'י ו"האחים המוסלמים" שלא קיבלו את מרותו של חוסייני, והם נתמכו ע"י מדינות ערב שונות.

הכוח הלוחם:

- א. הכוח הערבי הלוחם היה מאופיין בכך שלא היתה לו מפקדה ארצית, חסר לו מנגנון גיוס מסודר, לא היה לו פיקוד משותף ואחיד, וחמור מכך הכוחות הלוחמים עצמם היו מפולגים וחסרי נסיון צבאי. סה"כ מנה הכוח הערבי הלוחם כ-14,000 לוחמים קבועים.
- ב. הפוטנציאל הצבאי הערבי התבסס בעיקרו על כנופיות שהתלכדו סביב שני מנהיגים: (1) עבד אל קאדר אל חוסייני, ירושלים. (2) חסן סלמה, רמלה-יפו.
- ג. בנוסף לכנופיות מנה הכוח הערבי גם את: כוח מתנדבים – "צבא ההצלה", בפיקודו של פאזי אל קאוקג'י. ערבים ששירתו בצבא ובמשטרה הבריטית. "הלגיון הערבי" שהיה נתון בחסות מלך ירדן. ומתנדבים מ"האחים המוסלמים".
- ד. שיטת הלחימה הערבית כונתה "שיטת ה-פזעה" (אזעקה) – הכוונה לאזעקת כפריים מאזור המבצע ולאחר התקפת היישוב העברי חזרו הכפריים ושלבתיהם.

מטרות: להכשיל בכוח את תכנית החלוקה עוד טרם ביצועה. יצירת תווה ובוהו ושימוש בכוח כדי לגרום לביטול תכנית החלוקה. להביא לניתוק היישובים העבריים להריסתם, תוך גרימת נזק ברכוש ואבדות בנפש.

ה-1 באוגוסט 1948 נקבע ע"י האו"ם כתאריך סיום המנדט הבריטי בארץ. בריטניה החליטה להקדים את פינוי כוחותיה ל-14 במאי 1948, כך שתאריך יום העצמאות של מדינת ישראל ה-15 במאי 1948 (ה' באייר תש"ח) נקבע למעשה בעקבות ההחלטה הטכנית של הבריטים לפנות סופית את ארץ ישראל ב-14 במאי 1948.

מוקדי הלחימה בארבעה החודשים הראשונים של המלחמה והקשיים של היישוב.

היוזמה בידי ערביי ארץ ישראל.

מלחמה בערים המעורבות: ירושלים, יפו, חיפה – מיד לאחר ההצבעה באו"ם החלו מאורעות הדמים, כשפרץ המון ערבי למרכז המסחרי הישן בירושלים והחל מעלה באש חנויות. המהומות פשטו ליפו-תל אביב ולחיפה. המלחמה בערים המעורבות כללה: לחימה סטטית בשטחי הפקר בין אזורי היהודים לאזורי הערבים, מלחמה זעירה – מלחמת צליפות מעל גגות מסגדים ובניינים על עוברי אורח, חילופי אש, ירי מתוך רכבים נוסעים, התקפות של ערבים על שכונות יהודיות, החדרת מכוניות תופת למרכזים יהודים והרס רכוש. ליישוב היהודי היה קושי לתת מענה להתקפות הערבים בגלל מגבלות נוכחות הצבא הבריטי. הייתה זו מלחמת התשה שפגעה מאד בחיים הכלכליים, בלימודים ובחיי היום יום. למרות זאת רוב האוכלוסייה היהודית לא נטשה את הערים ואילו באוכלוסייה הערבית הייתה בהלה ונטישה.

המערכה על דרכי התחבורה: המלחמה בדרכים החלה כבר בתחילת המלחמה ובה הסתמן יתרון לערבים. הערבים תקפו דרכי תחבורה במטרה לנתק את היישובים היהודיים ולמנוע הגשת עזרה מצד "ההגנה", חסמו כבישים כמו כביש ירושלים-תל אביב, כביד ואדי ערה, כביש עפולה-טבריה והדרך לנגב. הטמנת מוקשים וצליפות לעבר מכוניות. ליישוב הייתה בעיה קשה בשל: העדיפות המספרית של הערבים. התלות של היישובים היהודיים במרכזים העירוניים מבחינה כלכלית-חברתית-פוליטית הפכה את הקושי בדרכים לנושא מכריע. לערבים לא היה צורך בארגון צבאי מפותח כדי לחסום את דרכי התנועה. הבריטים ביקשו להבטיח את דרכי התחבורה לשם פינוי כוחותיהם, לכן שאפו לכך שדרכי התנועה לא יתפסו ע"י הערבים או היהודים. דבר זה מנע מ"ההגנה" לבטא את יכולתה הצבאית. התוצאה הייתה קשה – המלחמה בדרכים הפכה לזירת המלחמה העיקרית והצלחות הערבים הגיעו לשיא בכישלונות "ההגנה" להעביר שיירות לירושלים, גוש עציון ויחיעם (בגליל).

מלחמה מחוץ לערים: התקפות ערביות על שורות יישובים יהודיים שהיו מנותקים זה מזה.

ירושלים – עיר במצור: הקרב על ירושלים החל למחרת החלטת החלוקה בכ"ו בנובמבר 1947. הטלת מצור על השכונות היהודיות בירושלים וניתוקן (בעיות אספקת מי שתייה לאוכלוסייה): הערבים תקפו את השכונות היהודיות ופגעו בעסקים של יהודים באמצעות פעולות חבלה וירי צלפים על השכונות היהודיות. הערבים הצליחו לסגור את הדרכים לעיר, לבודד את השכונות היהודיות במיוחד את: הרובע היהודי בעיר העתיקה, שכונות יהודיות מרוחקות מהמרכז כמו עטרות ונווה יעקב וקיבוץ רמת רחל מדרום לעיר. הערבים מנעו הכנסת אמצעים לעיר ובירושלים שררו תנאי מחסור קשים במים, דלק ומזון שחולקו בקיצוב. שיירות שניסו להעביר אספקה (מזון ותרופות) הותקפו בדרך לירושלים: הדלק והמזון

לירושלים היו תלויים באספקה באמצעות שיירות שהצליחו לפרוץ את הסגר ולהגיע מהשפלה אל תוך העיר תוך אבדות למלואי השיירות. שיירת "חולדה" ושיירות "הדסה".

שיירת חולדה: ב- 27 במרס 1948 יצאה שיירה בת 30 מכוניות ו- 7 משוריינים מחולדה לעבר לטרון ומשם לירושלים. המטרה: לפרוץ את הדרך לירושלים. ליד חולדה הערבית נתקעה השיירה בדרך הבוצית והותקפה על ידי ערביי הסביב. לאחר שעות של מאבק הצליחה השיירה לחזור לחולדה. 17 מאנשי השיירה נהרגו- ניצחון ערבי במערכה על ירושלים.

עוד שנשללה מראש כל אפשרות של סיוע צבאי אמריקאי.

ההימור הוא גדול – הפסד במלחמה פירושו סוף החלום הציוני.